ETNOLOGIA COPILĂRIEI SOVIETICE CA DIRECȚIE DE CERCETARE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Adrian DOLGHI

Institutul Patrimoniului Cultural

Ethnology of Soviet childhood as a research direction in the Republic of Moldova

The article states the topicality of the research of Soviet childhood in the Republic of Moldova, the degree of its research, the sources and the main issues proposed for elucidation. It is emphasized that the research of the Soviet childhood is part of the interference of the ethnology of Sovietness and childhood ethnology. The works of researchers Margaret Mead and Philip Aries serve as an important theoretical and reference support in the research of topics related to childhood in general.

Despite the fact that there are many sources for research on Soviet childhood, this was not the subject of a separate study. The research of Soviet childhood will allow the presentation of children in the context of political and socio-economic realities of the Moldovan SSR. It will also contribute to a better understanding of the ethnic processes carried out in the Moldovan SSR in which new social and ethno-cultural identities were formed. The research of the proposed topic will contribute to the approach to social history, as well as to the development of the anthropology of the Soviet society, the ethnology of the Sovietness – a direction in development both in the post-Soviet space and in the Western one.

Keywords: Soviet childhood, ethnology of Sovietness, ethnology of childhood, historiography, sources.

La interferența dintre „etnologia sovieticității” și „etnologia copilăriei”, direcție științifică ce a luat amploare începând cu mijlocul secolului XX în lume, se află o problemă științifică deosebit de importantă pentru înțelegerea proceselor etnice de pe teritoriul Republicii Moldova în ultimii 70 de ani – *etnologia copilăriei sovietice*. În sens larg din punct de vedere istoric și antropologic subiectul copilăriei are deja o tradiție importantă în țările occidentale, astăzi putem vorbi despre o istorie a istoriografiei copilăriei (Hawes 1991; Безогов 2008; Сальникова 2002; Kehily 2015; Сальникова 2007). Aspecte ale etnologiei copilăriei din Republica Moldova au fost elucidate în unele studii ale cercetătorilor, referindu-se la subiecte ce țin de educația tradițională, obiceiurile de naștere, jocurile tradiționale ale copiilor. (Osadci 2020; Osadci 2016).

În ce privește copilăria în Moldova Sovietică, nu avem studii dedicate nemijlocit acestui subiect, însă există un șir de lucrări care elucidează tangențial aspecte ale problemei enunțate: *educația și sistemul de învățământ, regimul politic, represiunile, viața culturală, viața cotidiană ș.a.* În prezentul studiu vom elucidă gradul de cercetare a copilăriei din RSS Moldovenească, aspecte ale cadrului teoretico-metodologic, sursele cercetării, precum și principalele subiecte propuse.

În anul 1928, Margaret Mead în urma unei expediții pe insulele Samoa a publicat lucrarea „Maturizarea pe Samoa” (Mead 1928). După publicarea acestei lucrări, Margaret Mead și-a dedicat cercetările ulterioare la fel copilăriei. Cercetătoarea a lansat numeroase discuții științifice, a atras și numeroase critici, dar cu toate acestea lucrările ei au devenit de referință, printre acestea și „A crește în Noua Guineea” publicată în 1930 (Mead 1930). În sensul subiectului abordat deosebit de importantă este contribuția la culegerea de studii „Copilăria în culturile contemporane” (Mead 1955) în care abordează unele probleme teoretico-metodologice de cercetare a copilăriei (Mead 1955a), și lucrarea „Copilăria și ritualul în Bali” (Mead 1955). Deși, problema copilăriei a mai fost abordată tangențial în lucrările generale ale unor antropologi, totuși M. Mead a fost cea care a realizat lucrări fundamentale, în acest sens formulând probleme de cercetare ale copilăriei, metode, concepte teoretice.

Important în dezvoltarea direcției de cercetare antropologică a copilăriei este lucrarea lui Philippe Aries „Copilăria și viața familială sub vechiul regim” publicată la Paris în anul 1960 (Aries 1960). Lucrarea are un caracter istoric, analizând din punct de vedere antropologic copilăria în Franța pe parcursul mai multor secole la rând din epoca medievală și cea modernă. Lucrarea elucidează copilăria în contextul culturii societății tradiționale, identificând locul, atitudinea, sentimentul copilăriei. Numeroase aspecte legate de educația copiilor, alimentația, vestimentația, imaginea lor. De asemenea elucidează aspecte sentimentale legate de atitudinea față de copii. Autorul cercetează imaginea copilăriei în iconografia timpului și reprezentările sociale cu privire la ea. Principalul merit al lui Philip Aries a fost faptul că el a arătat că, copilul nu este doar un obiect al educației, dar copilăria este o etapă universală a ontogenezei, copilăria are propria istorie.

Pentru antropologii și folcloriștii anilor 1960 acest lucru nu a fost atât de nou. Faptul că societățile percep, descriu și educă copiii săi diferit, antropologii cunoșteau de mult, cel puțin de la publicarea cărții M. Mead din anul 1928 „A crește pe Samoa”. Aceste cunoștințe despre copilăria în cadrul unor societăți primitive, care nu cunoșteau scrisul, au fost importante pentru înțelegerea proceselor de formare a culturilor și de transmitere a lor, dar acestea nu se refereau la culturile europene. Concluzia principală a studiilor referitoare la copilăria în societățile primitive se rezuma la faptul că popoarele au copilării diferite, iar studierea lor interdisciplinară ne poate ajuta la îmbunătățirea educației din societatea noastră. Ph. Aries a elucidat faptul, afirmă I. Kon în studiul „De la istoria copilăriei la istoria fetelor și băieților: aspecte ale genului în înțelegerea teoriei lui Ph. Aries”, că același popor pe parcursul istoriei sale poate să aibă diferite culturi ale copilăriei. (Kon 2012: 13) De asemenea Ph. Aries a argumentat că, copilăria este o fază universală a dezvoltării umanității, iar conceptul de copilărie are un conținut cultural complicat și diferit în fiecare epocă.

În acest sens considerăm că și abordările în cercetarea copilăriei pot fi diferite, în dependență de mediul și timpul în care trăiesc copiii cercetați. Observăm că cercetătorii elucidează diferite aspecte ale copilăriei, utilizând și metode diferite. Acei cercetători care au în calitate de obiect de studiu copilăria care

este contemporană cu ei, și care reprezintă din punct de vedere etnologic o cultură, utilizează preponderent metodele etnologice de înregistrare a materialului empiric prin utilizarea chestionarelor, interviurilor, a observațiilor directe. Însă cercetătorii care își propun drept obiectiv cercetarea fenomenului copilăriei într-o epocă istorică mai mult sau mai puțin îndepărtată de contemporaneitate vor utiliza metoda istorică, cercetarea arhivelor și izvoarelor care ilustrează cultura copilăriei perioadei corespunzătoare. Ambele aceste abordări nu se exclud reciproc, doar se completează pe alocuri.

Lucrările cercetătorilor M. Mead și Ph. Aries sunt pilonii de referință în cercetarea subiectelor referitoare la copilărie în societățile primitive și copilărie în societățile tradiționale în epoca medievală și cea modernă. Dar în același timp, aceste lucrări servesc drept suport teoretic în cercetarea subiectelor legate de copilărie în general, fapt care a generat cercetări numeroase în țările Europei Occidentale și de peste ocean.

M. Mead a observat direct societatea pe care a cercetat-o, însă Ph. Aries a avut la bază surse istorice. Pentru cercetarea copilăriei din RSS Moldovenească, considerăm mai relevantă lucrarea lui Ph. Aries. În deceniile ce au urmat după publicarea lucrării lui Ph. Aries, mai ales după 1991, au fost publicate numeroase lucrări care elucidează diferite aspecte ale copilăriei sovietice ale cercetătorilor din spațiul ex-sovietic dar și occidental. Problema copilăriei sovietice a fost abordată în cadrul unor lucrări generale dedicate studierii vieții cotidiene, a culturii tradiționale a unor societăți, a elucidării particularităților regimului comunist în unele republici unionale sau perioade. Din punct de vedere geografic teritoriul URSS a reprezentat un spațiu prea vast pentru a constitui subiectul unui studiu general, în același timp cercetările referitoare la epoca contemporană au specificul de a fi mai restrânse din punct de vedere geografic și cronologic. Astfel, cercetările dedicate copilăriei sovietice se referă la anumite republici unionale sau regiuni ale Rusiei Sovietice, în perioade cronologice concrete.

Relevant pentru cercetarea copilăriei sovietice este capitolul „Childhood training” (Educația copiilor) a cercetătorului american Geoffrey Gorer, care punctează un șir de probleme ale copilăriei în primele decenii ale puterii sovietice în Rusia (Gorer 2001). Autorul elucidează rolul ideologiei comuniste în educația copiilor, situația copiilor din cadrul diferitor categorii sociale, relațiile dintre copii și părinți etc.

Cercetătoarea de origine australiană, Sheila Fitzpatrick în lucrarea „Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia Sovietică a anilor 1930”, pe lângă subiectul enunțat în titlu, elucidează un șir de aspecte ale vieții copiilor. Subiectele referitoare la copii, abordate sunt: copii neglijăți, copii fără adăpost, delicvenții juvenili, relațiile dintre copii și părinți, copilăria reproșată, responsabilitatea copiilor în fața legii pentru faptele părinților. Aceste probleme ale copilăriei sovietice sunt elucidate în contextul realităților social-economice și politice ale anilor 1930. Autoarea aduce detalii din viața privată a familiilor, mărturii ale contemporanilor, citate din documente și presa timpului.

În rândul lucrărilor occidentale importante, care abordează și problema copiilor în URSS menționăm lucrarea lui M. Heler „Mașina și piulițele. Istoria formării

omului sovietic”. Autorul remarcă, că bolșevicii au transformat copilăria într-o zonă de interes major, considerând că în copil pot fi educate calități, deprinderi și priceperi care sunt necesare construcției socialiste. Obiectivul major fiind crearea „omului sovietic”. Tehnicile utilizate de pedagogia sovietică, în opinia autorului, erau „dresarea, metode de influențare teroristă a copiilor” (Генлеп 1985). M. Heler ilustrează esența dependenței omului sovietic de modelul creat de elitele politice, unde fiecare om este doar o piuliță în sistemul politic. Autorul menționează că în acest mod avea loc constituirea așa numitului om sovietic model. Sistemul dezvoltat de control asupra copiilor: casele de copii, școli, organizații comuniste și pionierești – a permis crearea „omului nou” pentru statul sovietic. Lucrarea este deosebit de importantă pentru elucidarea copilăriei în cadrul societății sovietice.

În a doua jumătate a anilor 1990, în istoriografia din spațiul post sovietic apar din ce în ce mai numeroase studii care se detașează de istoriografia sovietică, ilustrând obiectiv realitățile social-economice și politice din perioada stalinistă, și sovietică în general. Vom menționa câteva lucrări de referință care elucidează și unește aspecte ale copilăriei sovietice: Zubkova E. în monografia „Societatea sovietică postbelică: politica și cotidianitatea. 1945-1953” elucidează situația copiilor în anii celui de Al Doilea Război Mondial, cea a copiilor vagabonzi în anii postbelici; suferințele copiilor din cauza foamei, lipsurilor și sărăciei (Зубкова 1999).

Zima F. elucidează munca forțată a copiilor, represiunile asupra copiilor, foamea în rândul copiilor, mortalitatea (Зима 1996). Aspecte importante ale vieții copiilor sunt elucidate în articolul „*Mai bine de-i scos și de împușcat*”: *Puterea sovietică și copii înfometați (1917-1923)*” unde autorul elucidează problemele sociale acute cu care se confrunta Rusia Sovietică în primii ani și impactul asupra copiilor. (Смирнова 225-245)

Interacțiunea ideologiei și propagandei cu viața copiilor este ilustrată în lucrarea „*Cetățenii mici ai țării mari: internaționalismul, copiii și propaganda sovietică*” de Keli C. (Келли 2003a). Autoarea britanică remarcă manipularea ideologică a copiilor, dar și utilizarea copilăriei în lupta ideologică împotriva occidentului. Autoarea dedică un șir de lucrări copilăriei sovietice în care abordează viața cotidiană a copiilor în mediul școlar, unele aspecte ale relațiilor de gen (Келли 2003b; Келли 2004).

Copiii instituționalizați reprezintă un subiect important ale etnografiei copilăriei sovietice. Drept „arhitect” al instituționalizării copiilor îl putem considera pe A. Makarenko, care a fundamentat teoretic cum trebuia să funcționeze comunele copiilor în anii interbelici. Însă elucidarea complexă a copilăriei instituționalizate a început în perioada post sovietică. (Смирнова 2002)

Aspecte interesante ale copilăriei sovietice au fost cercetate de A. Salnicova: jucăriile copilăriei sovietice în calitate de izvor al cercetării, tradițiile sovietice instituite pentru sărbătorile de iarnă. (Сальникова 2013; Сальникова 2011). De asemenea, o cercetare de remarcat este cartea cercetătoarei A. Salnicova „Copilăria din Rusia în secolul XX: Istoria, teoria și practica cercetării” care prezintă o abordare sintetică ce cuprinde aspecte ale istoriei, relațiilor de gen,

valorile sociale, simbolismul. Autoarea cercetează documente oficiale și neoficiale, texte ale copiilor îmbibate cu *sovieticitate*, care s-au manifestat în calitate de făuritori ai istoriei participând la viața cotidiană, socială, în organizații de copii etc. Remarcăm că autoarea îi consideră și pe copii făuritori ai istoriei, nu doar un obiect al educației, sau acțiunilor maturilor. Deosebit de interesant este și faptul că autoarea abordează miturile despre copilăria sovietică, care până în anii 1980 erau considerați un produs ideal al puterii sovietice unde domina „fericirea, lipsa de griji și protecția” (Сальникова 2011: 25). Autoarea elucidează faptul că universul copiilor: literatura, cinematograful, jucăriile și jocurile, timpul liber, organizațiile de copii etc. a fost îmbibat cu imaginea mitologizată inventată a copilului sovietic. Agenți ai construcției imaginii totalitare în conștiința copiilor erau publicațiile pentru copii, programul școlar, organizațiile de copii. (Сальникова 2007).

Smirnova T. În lucrarea „Copiii țării Sovietelor: de la politica de stat la realitățile vieții cotidiene” elucidează probleme importante ale copilăriei sovietice în anii 1918-1941. Lucrarea analizează corespunderea politicii statului sovietic de protecție a maternității și copiilor la realitățile timpului. În baza documentelor de arhivă au fost cercetate aspecte importante ale vieții cotidiene a copiilor – viața cotidiană în casele de copii, organizarea timpului liber, patronarea și alte practici de tutelare a copiilor orfani, suferințele copiilor în timpul foametei din anii 1920 din unele regiuni ale Rusiei. (Смирнова 2015).

Sursele cercetării copilăriei sovietice

Cercetările din Uniunea Sovietică referitoare la copii abordau procesul didactic, activitatea extra curriculară, activitatea organizațiilor de copii, grija socială a statului față de copii etc. Aceste studii se încadrau în linia istoriografiei oficiale și aveau preponderent un caracter pedagogic. Lucrările cu caracter istoric referindu-se la copii ilustrau de fapt politica socială a statului sovietic având scopul să ilustreze „grija statului” (Хаимова 1961; Сеницын 1969; Конюс 1954). Aceste lucrări reprezintă mai mult o categorie importantă de surse de cât o istoriografie a problemei, ele conțin viziunea oficială a societății asupra educației copiilor, rolului lor în construcția unei societăți noi.

A. S. Makarenko a fost unul dintre pedagogii importanți sovietici care a elaborat strategii și metode de formare a „omului nou”, metode care au început să fie larg aplicate abia în anul 1940 când războiul al Doilea Mondial deja lua amploare în Europa, iar URSS se pregătea de război (Holms 2005: 76-78). În viziunea pedagogului observăm calități necesare „omului nou”: un individ disciplinat, instruit, igienizat, ascultător în muncă și gata pentru serviciul militar, dar și pentru construcția socialistă. Apelul către ideile lui Makarenko în anii 1940 este legat și de interesele pragmatice ale Statului sovietic care avea nevoie de muncitori disciplinați pentru industria militarizată. Makarenko afirma în una dintre lucrările sale „Pedagogia practică trebuie să servească intereselor noastre politice, intereselor societății comuniste. Altădată noi afirmam că trebuie să formăm personalități armonioase. Scopul de a educa oameni ideali este unul suprem, dar noi trebuie să educăm cetățeanul sovietic. În epoca noastră stalinistă

noi trebuie să educăm cetățeanul integru, demn de această epocă” (Макаренко 1951: 342). Lucrările Pedagogului A.Makarenko au devenit în timp recunoscute la nivel unional și au servit drept opere de referință în literatura pedagogică, iar copilăria sovietică în mare parte a evoluat în direcțiile trasate de el.

O lucrare de referință în formarea omului sovietic și abordarea transformării copiilor în comuniști veritabili a fost și manualul de pedagogie publicat în anul 1946 de B.Esipov și N.Gonciarov (Есипов 1946). Acest manual conține atât cunoștințe necesare tinerilor pedagogi, dar și determină metodele, procedeele și tezele ideologice cu care trebuia să fie înarmate cadrele didactice în educația și formarea personalității elevilor. Un material didactic care oferea instrumente pedagogice în formarea „omului sovietic”.

Aceste lucrări au servit drept suport teoretic al politicilor față de copii în domeniul educației, dar și al procesului educațional din Uniunea sovietică. Pentru cercetarea copilăriei sovietice ele reprezintă o sursă de documentare importantă pentru înțelegerea transformărilor personalității copiilor.

Conținutul principal al istoriografiei sovietice dedicate problemelor copilăriei în URSS a fost elaborată în baza postulatului „URSS – patria copilăriei fericite”. Acest fapt a determinat abordările istoriografice prin care se făcea accent pe realizările puterii sovietice în domeniul protecției mamelor și copiilor, și ignorarea problemelor acute ale copilăriei sovietice: viața copiilor în Gulag, copii vagabonzi, afectarea copiilor de foamete, abuzurile față de copii în familii și în casele de copii ș.a. Tema principală a istoriografiei sovietice a copilăriei era tradițional *Rolul conducător al partidului*.

Copilăria în RSS Moldovenească s-a desfășurat în limitele ideologice și educaționale sovietice constituite în URSS în perioada interbelică. Experiența copilăriei sovietice din RASS Moldovenească dar și din întreaga Uniune Sovietică a fost impusă tuturor copiilor din RSS Moldovenească prin sistemul politic, ideologic și sistemul educațional sovietic, învățământul obligatoriu, „valorile comuniste” începând cu 1940 și continuând după 1944. Viziunea societății moldovenești asupra problemei educației copiilor a fost racordată la concepțiile pedagogice din Centru, și reprezentau o racordare a acesteia la realitățile specifice din RSS Moldovenească.

Actele normative implementate, referitoare la educație, determinau cadrul comportamentului și activității copiilor, dar și a atitudinii statului și societății față de aceștia.

Surse importante pentru înțelegerea viziunii asupra copilăriei sovietice sunt manualele școlare și presa pentru copii din anii postbelici din RSS Moldovenească. În aceste publicații a fost prezentat idealul copilăriei recomandate. În paginile acestora au fost laudate calitățile necesare, modelele care se încadrau în șablonul copilului ideal. Pe aceleași pagini apoi au fost criticate și condamnate acele trăsături și părți ale activității copiilor de care, conform opiniei oficiale, trebuiau să se debaraseze. În felul acesta ambele părți erau prezente în viața copiilor din anii postbelici.

Cercetări ale copilăriei din RSS Moldovenească

Copilăria în Moldova Sovietică nu a constituit subiectul unei cercetări aparte până în prezent. Aspecte ale acestei teme le găsim elucidate în studiile referitoare la istoria RSS Moldovenești, represiunile în RSSM, Foametea din anii 1946–1947, deportările.

Vom remarca că în lucrarea „RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)”, V. Pasat elucidează un șir de aspecte referitoare la viața copiilor, în compartimentele unde sunt ilustrate realități social-economice în care locuia populația, politicile statului în domeniul învățământului, față de Biserică și împărțirea credințelor religioase de către populație (Pasat 2011).

Viorica Olaru-Cemîrtan elucidând una din cele mai dramatice pagini ale istoriei Basarabiei – deportările, se referă deseori și la modul în care a afectat deportările copiii familiilor deportate. În acest sens reprezintă un studiu științific important în elucidarea problemei propuse (Olaru-Cemîrtan 2017). Cercetătoarele L. Prisac și N. Grădinaru în studiul „Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSSM” elucidează unele aspecte generale din ultimele două decenii ale existenței URSS, menționând organizațiile de octombrei și pionieri, elemente din cotidianul copiilor sovietici (Prisac, Grădinaru 2019).

Studiile dedicate învățământului abordează în general istoria instituțiilor dar abordează tangențial și aspecte ale universului copilăriei din cadrul instituțiilor educaționale. N. Bragari în cartea „Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească”, elucidează mediul în care s-a dezvoltat copilăria din perioada postbelică în RSSM, punând accent pe istoria instituțională, politica statului sovietic în domeniul educației (Bragari 2005).

Universul copilăriei în cadrul societății sovietice cuprinde numeroase aspecte care necesită a fi cercetate din perspectiva elucidării mediului și a modului de constituire a generației de adulți care au continuat să construiască o nouă societate până în anul 1991, și care, având în prezent o încărcătură intelectuală, dar și ideologică și valorică sovietică se regăsesc într-o societate pentru care nu au fost pregătiți. Considerăm actuală elucidarea temei copilăriei în Moldova Sovietică, care rămâne a fi necercetată, pentru o înțelegere complexă a istoriei spațiului Pruto-Nistean aflat sub coaptație sovietică.

Sursele cercetării copilăriei din RSSM

Elucidarea copilăriei sovietice poate avea loc prin combinarea a celor două abordări menționate: istorică din perspectiva antropologiei istorice și perspectivei trasate de Philippe Aries dar și cea etnologică, ținând cont de faptul că purtători ai „culturii sovietice” sunt contemporani cu noi și asupra cărora putem aplica metodele etnologice.

Ținem să remarcăm că mărturiile contemporanilor despre copilăria sovietică este deosebit de prețioasă în cercetarea problemelor și permite elucidarea unor aspecte pe care sursele cu caracter documentar pot să nu le reflecte: acele aspecte referitoare la viața privată, la atitudinea persoanelor și contemporanilor față de evenimente și fapte din trecut, și față de propria copilărie. Cu toate acestea, mărturiile contemporane despre evenimente desfășurate cu 50–80 de

ani în urmă poartă un caracter memorialistic și o încărcătură emoțională despre propria copilărie, fie ele pozitive sau negative. Înțelegem că atitudinile personale emoționale trebuie tratate ca atare și abordate echidistant fiind comparate și cu alte surse.

Ținând cont de faptul că subiectul copilăriei sovietice în Moldova Sovietică ține de o perioadă istorică concretă 1924–1991 – realitățile politice și social-economice ale căreia au încetat să existe, considerăm că este important de cercetat documentele timpului atât cele cu caracter oficial, care au determinat istoria statului sovietic sub toate aspectele, cât și cele inedite, de arhivă.

De o importanță enormă sunt culegerile de documente care ilustrează politica statului sovietic în domeniul protecției sociale și a familiei; în domeniul educației, în domeniul organizațiilor de copii și tineret.

În ce privește documentele de arhivă din Republica Moldova cele mai relevante documente pentru cercetarea copilăriei sovietice sunt păstrate în Arhiva Organizațiilor Social Politice din Republica Moldova: *Fondurile Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei (Fondul 51)*; *Comitetul regional Moldovenească al ULCT din Ucraina 1924-1940 (Fondul 41)*; *Comitetul Central al ULCTM (Fondul 278)*; *Fondurile Comitetelor raionale și județene ale Partidului Comunist al Moldovei*.

Aceste fonduri conțin nu doar documente cu caracter oficial referitoare la politica statului în domeniul social, al educației, activității organizațiilor de copii, dar și numeroase aspecte ale vieții cotidiene ale copiilor în cadrul instituțiilor educaționale de toate tipurile: rapoarte despre activitatea instituțiilor, referitoare la starea igienico-sanitară, alimentația copiilor, se conțin și scrisori, plângeri, denunțuri din partea populației etc. Aceste documente sunt importante pentru a elucida aspecte necunoscute, sau slab cunoscute care nu au fost elucidate în presa timpului și nu se dorea la nivel oficial să fie cunoscute.

Fondul R-2991 al Ministerului Educației din RSSM conține numeroase aspecte cu privire la activitatea instituțiilor educaționale, infrastructura instituțiilor de învățământ, politicile educaționale, conținutul procesului educațional, alimentația, rapoarte și scrisori cu privire la neajunsurile și căile de depășire, despre abuzuri și încălcări etc.

Culegerile de documente publicate în anii de după proclamarea independenței Republicii Moldova reprezintă surse importante pentru cercetarea copilăriei sovietice. Aceste culegeri conțin numeroase documente referitoare la viața copiilor în RSS Moldovenească: Culegerea „Ortodoxismul în Moldova: Puterea, biserica, credincioșii” editor V. Pasat conține numeroase aspecte care elucidează viața copiilor în contextul relației biserică – stat – societate. Documentele elucidează atât politica față de biserică, cât și religiozitatea populației, sărbătorile religioase, aspecte ale vieții copiilor în contextul relației societății cu Biserica ortodoxă (Пасат 2009).

Culegerea „Scrisori către Stalin sau Spovedaniile celor ocupați (1947–1953)” editor Mariana S. Țăranu conține numeroase documente care reflectă și situația copiilor în cadrul familiilor dar și în cadrul relației dintre indivizi și stat (Țăranu 2014).

Memoriile reprezintă o categorie importantă de surse, dintre care vom menționa: „Cartea Foametei” editor Larisa Turea. Cartea elucidează numeroase aspecte ale vieții societății basarabene, inclusiv a copiilor, în timpul foametei. Seria de volume „Arhivele Memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească” de asemenea sunt valoroase pentru cercetarea temei. Memoriile incluse în aceste volume sunt mărturii minuțios culese și redactate, și elucidează pagini necunoscute ale tragediilor umane, deseori și ale copiilor. Unele victime ale regimului totalitar comunist, dar și alte persoane au publicat propriile memorii în care elucidează anii copilăriei, realitățile, viața de zi cu zi: Boris Vasiliev: „Stalin mi-a furat copilăria”; Mircea Snegur. *Memorii* ș.a.

Surse importante pentru înțelegerea viziunii asupra copilăriei sovietice sunt manualele școlare și presa pentru copii din anii postbelici din RSS Moldovenească. În aceste publicații a fost prezentat idealul copilăriei recomandate. În paginile acestora au fost laudate calitățile necesare, modelele care se încadrau în șablonul copilului ideal. Pe aceleași pagini apoi au fost criticate și condamnate acele trăsături și părți ale activității copiilor de care, conform opiniei oficiale, trebuiau să se debaraseze. În felul acesta ambele părți erau prezente în viața copiilor din anii postbelici.

Concluzii și principalele probleme de cercetare

Gama problemelor de cercetare a copilăriei din Moldova Sovietică include subiecte cheie care fiind elucidate vor contribui la o înțelegere complexă a proceselor etno-sociale și culturale din RSSM: *Universul valoric al copiilor sovietici; Copii între familie și instituțiile statului; Viața cotidiană a copiilor în cadrul instituțiilor de învățământ; conținutul ideologic al programelor de studii și al manualelor școlare; Instituționalizarea copiilor prin școlile de tip internat și a caselor de copii; Rolul social-politic al grădinițelor de copii și al creșelor; Jocurile și jocurile copiilor; Copiii în cadrul sărbătorilor oficiale sovietice; Copilăria represată: copiii în timpul foametei organizate din anii 1946–1947 și a deportărilor din 1941, 1949, 1951; Copii vagabonzi și delincvența juvenilă; Situația copiilor în instituțiile de corecție din RSS Moldovenească; copiii în cadrul organizațiilor de octombrei și pionieri ș.a.* În urma cercetării surselor de arhivă și a documentelor publicate vor putea fi identificate și alte subiecte.

În pofida faptului că există numeroase surse pentru cercetarea copilăriei sovietice, aceasta nu a reprezentat obiectul unui studiu aparte. Cercetarea copilăriei sovietice va permite prezentarea copiilor, a celei mai vulnerabile categorii sociale, în contextul realităților politice și social-economice din RSS Moldovenească. De asemenea va contribui la o mai bună înțelegere a proceselor etnice desfășurate în RSS Moldovenească în cadrul căreia au fost formate identități sociale și etnoculturale noi. Cercetarea temei propuse va contribui la apropierea de istoria socială, precum și la dezvoltarea *antropologiei societății sovietice, etnologiei sovieticității* – direcție de dezvoltare atât în spațiul post sovietic dar și cel occidental.

Bibliografie

Aries Philippe. *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris: Pion, 1960. 502 p.

Bragari N. *Evoluția învățământului școlar în RSS Moldovenească (1956–1990)*. Chișinău: Evrica, 2005. 132 p.

Gorer Geoffrey. *The psychology of great russians*. In: Margaret Mead. Geoffrey Gorer, John Rickman. *Russian culture*. Series: Margaret Mead: The Study of Contemporary Western Culture: Book 3. New York: Berghahn Books, 2001. 320 p.

Hawes J. M., Hiner N. R. *Children in historical and comparative perspective: an international handbook and research guide*. New York: Greenwood Press, 1991. 584 p.

Holms L. *School and Schooling under Stalin, 1931–1953*. In: *Educational reform in post-Soviet Russia: legacies and prospects*. Edited by Ben Eklof, Larry E. Holmes, and Vera Kaplan. London and New York: Frank Cass, 2005, p. 56-101.

Kehily M. J. *An introduction to childhood studies*. Maidenhead: Open University Press, 2015. 246 p.

Mead M. *Coming of age in Samoa: a psychological study of primitive youth for Western civilization*. New York: Morrow, 1928. 330 p.

Mead M. *Growing Up in New Guinea: A Comparative Study of Primitive Education*. New York: Blue Ribbon Book, 1930. 390 p.

Mead M. *Children and ritual in Bali*. In: *Childhood in Contemporary Cultures*, ed. Margaret Mead and Martha Wolfenstein. Chicago: University of Chicago Press, 1955, p. 40-51.

Mead M. *Teoretical seating*. In: *Childhood in Contemporary Cultures*, ed. Margaret Mead and Martha Wolfenstein. Chicago: University of Chicago Press, 1955a, p. 3-20

Olaru-Cemîrtan V. *Deportările din Basarabia 1940–1941, 1944–1956*. Chișinău: S. n., 2017. 540 p.

Osadci R. *Jocurile de copii tradiționale. Aspecte ale funcției formative*. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*. 2016, Vol. XX, p. 44-50.

Osadci R. *Adolescența în mediul tradițional*. In: *Simpozionul național de studii culturale*. Chișinău, Moldova, 24 septembrie 2020, p. 70.

Pasat V. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*. Chișinău: Cartier, 2011. 650 p.

Prisac L., Grădinaru N. *Dimensiuni ale cotidianului sovietic în RSSM*. In: *Panorama comunismului în Moldova Sovietică*. E. Liliana Corobca. Iași: Polirom, 2019, p. 703-723.

Țăranu M. *Scrisori către Stalin sau Spovedaniile celor ocupați (1947–1953)*. Chișinău: Pontos, 2014. 520 p.

Безрогов В. Г., Кошелева О. Е. *Детство и дети: начальная библиография*. In: *Теория моды. Одежда. Тело. Культура*. Вып. 8. 2008, с. 38-60.

Геллер М. *Машина и винтики. История формирования советского человека*. London: Overseas Publications Interchange, 1985. 336 с.

Есипов Б., Гончаров Н. *Педагогика: Учебник для педагогических учи-*

лищ. М.: УЧПЕДГИЗ, 1946. 520 р.

Зима В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годы: происхождение и последствия. М.: Институт Российской истории РАН, 1996.

Зубкова Е. Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945–1953. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999. 229 с.

Келли К. Маленькие граждане большой страны: интернационализм, дети и советская пропаганда. In: Новое литературное обозрение. 2003а. № 60, с. 218–251.

Келли К. Хочу быть трактористкой! (Гендер и детство в довоенной советской России). In: Социальная история. Ежегодник, 2003. Женская и гендерная история. М.: РОССПЭН, 2003b, с. 385–410.

Келли К. «Школьный вальс»: повседневная жизнь советской школы в послесталинское время. In: Антропологический форум. 1. 2004, с. 104–155.

Кон И. С. От истории детства к истории девочек и мальчиков: гендерные аспекты в осмыслении теории Ф. Арьеса. In: «Вся история наполнена детством»: наследие Ф. Арьеса и новые подходы к истории детства: Сб. ст.: В 4 ч. Ч. 1. Сост. В.Г. Безрогов, М. В. Тендрякова. М.: РГГУ, 2012, с. 33–53.

Конюс Э. М. Пути развития советской охраны материнства и младенчества (1917–1940 гг.). М., 1954. 404 с.

Макаренко А. С. Художественная литература о воспитании детей. In: Макаренко А. С. Сочинения. М.: Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1951, с. 338–367.

Наумова А. Г. Забота о детях в годы Великой отечественной войны: по материалам Пермской областной партийной организации. In: Ученые записки Пермского пед. ин-та. Пермь, 1961. № 28. 108 с.

Пасат В. (составитель). Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. 1940–1953. Том 1: Собрание документов в 4 т. М.: Росспэн, 2009.

Сальникова А. А. Детство как миф: некоторые аспекты изучения российско-советского детства в зарубежной историографии. In: Clio Moderna. Зарубежная история и историография. Казань: Мастер Лайн, 2002, с. 107–119.

Сальникова А. А. Российское детство в XX веке История, теория и практика исследования. Казань: Казанский государственный университет им. В. И. Ульянова-Ленина, 2007. 256 с.

Сальникова А. А. История елочной игрушки, или Как наряжали советскую елку. М.: Новое литературное обозрение, 2011. 240 с.

Сальникова А., Хамитова Ж. Журнал “Советская игрушка” как источник по истории советского детства 30-х годов XX века. In: Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. 2013. № 3–1, с. 200–211.

Синицын А. М. Забота о безнадзорных и беспризорных детях в СССР в годы Великой Отечественной войны. In: Вопросы истории. 1969. № 6, с. 20–29.

Смирнова Т. М. Дети Советской России (по материалам Деткомиссии ВЦИК. 1921–1924 гг.). In: Социальная история. Ежегодник, 2001/2002. М.: РОССПЭН, 2002, с. 486–528.

Смирнова Т. М. «Лучше вывести и расстрелять»: советская власть и голодные дети (1917–1923 гг.). In: Ежегодник историко-антропологических исследований. М., 2003. Вып. 2, с. 226-245.

Смирнова Т. М. Дети страны Советов: От государственной политики к реалиям повседневной жизни. 1917–1940 гг. Москва–Санкт-Петербург: Институт российской истории РАН; Центр гуманитарных инициатив, 2015. 384 с.

Adrian DOLGHI, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul Patrimoniului Cultural (Chișinău, Republica Moldova)

E-mail: addolghi@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6770-6890>